

TULEVAISUUSVALIOKUNTA

KESKUSTELUASIAKIRJA

8.3.2000

Ajankohtaiskeskustelu keskiviikkona 15.3.2000 kello 14.00

TYÖN TULEVAISUUDEN 10 KIPUPISTETTÄ

Sisällys:

1. Miten turvata henkisen pääoman ja talouden kasvu?
2. Miten hallita työelämän murros digitaalitaloudessa ja osaamisyhteiskunnassa: voisiko elinkaarirajattelu olla elämänhallinnan avain?
3. Kuka huolehtii välttämättömistä yhteisen hyvän töistä varsinkin, jos työvoimapula etenee?
4. Onko talous- ja yhteiskuntapolitiikassa edessä vaikeita ja monimutkaisia valintoja työelämän muuttumisen vuoksi?
5. Mistä ja miten syntyvät innovaatiot ja tietotalouden uudet hyvät tuotteet ja palvelut?
6. Miten saada yrittäminen houkuttelevaksi ja riskinottoa ja -halua nostettua?
7. Miten huolehditaan kasvukeskuksista ja uusien töiden syntymisestä maakuntiin?
8. Kuinka estetään ihmisyyden väistyminen kovenevassa taloudessa?
9. Mitä tulevaisuuden työltä ja työyhteisöiltä vaaditaan, jotta ihminen jaksaa?
10. Miten vähennetään epävarmuutta ja estetään syrjäytyminen?

Uutta tulevaisuusselontekoa odotetaan

TULEVAISUUSVALIOKUNTA

TYÖN TULEVAISUUDEN 10 KIPUPISTETTÄ

Käynnissä oleva tekniikan ja talouden murros muuttavat työelämää ja yhteiskuntaa. Vanhat työpaikat häviävät tai ainakin muuttuvat luonteeltaan. Samaan aikaan syntyy uusia työtehtäviä. Yksityiselle ihmiselle ja yhteiskunnalle aiheutuu sopeutumisvaikeuksia, mutta tarjoutuu myös uusia mahdollisuuksia. Mikä on työn tulevaisuus?

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta nimesi Suomen kansainvälistä ympäristöä koskeneessa mietinnössään (TuVM 1/1997 vp) tulevaisuuden neljä lävistävää menestystekijää: 1) viisas vaikuttaminen globaalistumiseen, 2) tiedon ja teknologian täysimääräinen hyödyntäminen, 3) ihmisyys ja innovaatiot ja 4) asioiden ja elämän hallinta. Syventääkseen näkemyksiään valiokunta on syksyn 1999 aikana keskittynyt arvioimaan työn ja sen tekemisen muutosta.

Valiokunta on aloittanut tulevaisuuden tutkimuksen yhteydessä paljon käytetyn ns. skenaariomenetelmän hyödyntämisen lähitulevaisuuden kehityksen arvioimiseksi. Skenaarioihin sisältyy, toisin kuin tähän valiokunnan keskusteluasiakirjaan, eräänä vaihtoehtona myös katastrofin mahdollisuus. Skenaariotyön tulokset on tarkoitus saattaa eduskunnan hyödynnettäviksi ensi syksynä.

Asiantuntijakuulemisen tuloksista osa on jo syksyllä 1999 julkaistu yhteistyössä Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen/Tulevaisuustutkimuksen VerkostoAkatemian kanssa kirjasena Työn tulevaisuus.

Valiokunnan tilaamana Valtion taloudellinen tutkimuskeskus (VATT) on tuottanut pitkän tauon jälkeen talouden pitkän aikavälin arvion. Se palvelee yleisemminkin eduskunnassa esitettyjä talouden ennustamisen ja budjettijärjestelmän uudistamistarpeita ja tuonee aineksia esimerkiksi kehysbudjetoinnin uusimiseen eduskunnan haluamaan suuntaan. Olennaista on, että VATT ei tehnyt pelkkää laskennallista talouden ennustetta, vaan tarkasteli laveasti talouden ja samalla hyvinvoinnin vaihtoehtoisia kehityslinjoja 2000-luvun alussa.

Keskustelun virittämiseksi valiokunta laati tämän keskusteluasiakirjan ja tunnisti 10 työn tulevaisuuden kipupistettä, joiden pohdinta on tärkeää Suomen tulevaisuuden kannalta. Valiokunta ei esitä valmiita ratkaisuja. Hyvien ratkaisujen löytäminen vaatii monimuotoista arviointia, selvityksiä ja uusia innovaatioita. Valiokunta toivoo, että asioiden esille tuominen johtaa hyödylliseen keskusteluun ja auttaa siten suomalaisia ja Suomea hyvään tulevaisuuteen.

1. Miten turvata henkisen pääoman ja talouden kasvu?

Osaamisesta on tullut vaurauden lähde. Siksi koulutus- ja tutkimuslaitosten, mutta myös yritysten ja kansantalouksien perustehtäviä on varmistaa, että on osaajia. Eräs modernin tietotalouden johtajista pelkisti suurimman ongelmansa seuraavasti:

"Kun työntekijät illalla lähtevät kotiin, niin koko yhtiömme omaisuus kävelee ulos. Yöllä valvon ja toivon kovasti, että omaisuutemme kävelee myös takaisin" (pääjohtaja Charles Wang, Computer Associates 1999).

Talouden kasvu luo vaurautta. 2000-luvulla se saadaan aikaan entistä selvemmin osaamiseen perustuvalla työllä. Inhimillisestä pääomasta on tulossa perinteistä rahapääomaa tärkeämpi talouskasvun lähde. Miten varmistetaan osaaminen tulevaisuudessa? Yksilöllä on vastuu omasta osaamisestaan. Yrityksillä ja muilla yhteisöillä on vastuu organisaationsa toimivuudesta ja tuloksellisuudesta sekä sitä edistävästä työntekijöidensä ammattitaidosta ja sen kehittymisestä. Valtiolla on vastuunsa tulevaisuuden tietointensiivisen talouden edellyttämien osaajien kouluttamisesta sekä perustiedon ja -tutkimuksen tuottamisesta. Näin vahvistetaan pohjoismaisen sosiaalisesti tasa-arvoisen yhteiskunnan perustaa.

Osaamisen yhteiskunnassa yksilö kantaa entistä selvemmin vastuun elämästään, toimeentulostaan ja vaihtoehtojen valinnasta, mutta valtion rooli turvan antajana ei olennaisesti muutu. Kaikki eivät hyvissäkään talouden ja työn oloissa selviydy yksin. Uutta ja samalla vaikeata pohjoismaisessa hyvinvointimallissa on varautuminen siihen, että valtio on tulevaisuudessa yhä useammin vain osaamisen edellytysten luoja.

Suomalaiset arvostavat koulutusta ja sivistystä. Kansalaisille koulutus on vanhastaan ollut tärkein sosiaalisen kohoamisen väylä. Yhteiskunnan kannalta koulutus on vahvistanut kansallista yhteisymmärrystä. Se on työn ja yrittämisen motivaatioperusta ja sitä kautta suomalaisen hyvinvoinnin tae.

Kaikki tarvitsevat hyvän peruskoulutuksen. Tietoyhteiskunnassa ihmis- ja luonnontieteet ja tekniikan tuntemus ovat tärkeä osa yleissivistystä. Lisäksi yhä useammat työtehtävät edellyttävät koulutusta, jonka perustana ovat matematiikka ja luonnontieteet. Mitä on tehtävä, kun laajaa matematiikkaa lukioissa opiskelee vain 12 000, mutta sitä edellyttäviä aloituspaikkoja luonnontieteiden, tekniikan ja lääketieteen aloilla on 20 000? Myös sosiaalisten taitojen merkitys kasvaa. On osattava hyvää englantia, sillä Englanti on talouden, tekniikan ja kansainvälisen yhteydenpidon yleiskieli. Meiltä vaaditaan myös entistä enemmän muiden kulttuurien tuntemusta ja erilaisuuden ymmärrystä.

Asiantuntija- ja johtamistehtävien määrä yhteiskunnan eri toiminnoissa tuotannossa, taloudessa ja hallinnossa kasvaa nopeasti. Korkeakoulujen ja yliopistojen tehtävänä on heidän kouluttamisensa. Laadukas opetus perustuu tieteelliseen tutkimukseen ja antaa tietoja, jotka ovat käyttökelpoisia tulevaisuudessa. Korkeakoulujen ja yliopistojen taso ja resurssit ratkaisevat osaltaan kuinka päteviä, osaavia ja luovia ihmisiä yhteiskunnalla on käytettävissään. Ammattikorkeakoulut tähtäävät koulutukseen, joka antaa valmiudet tämän hetken ammatillisiin tehtäviin ja niiden jatkuvaan kehittämiseen. Onko yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen opetus riittävän laadukasta? Ovatko niiden perusvoimavarat tulevaisuuden vaativiin

tehtäviin riittävät?

Työvoimapula uhkaa nopeasti kasvavia aloja. Se voi huomattavasti hidastaa taloudellista kasvua ja siten heikentää työllisyyden paranemista. Korkeakoulut ja yliopistot ovat lisänneet opiskelijoita kasvavilla aloilla, mutta resurssipula asettaa rajoja opetuksen ja tutkimuksen laadulle. Laadusta tinkiminen on erityisen vaarallista aloilla, joilla Suomi on kehityksen johtajia maailmassa. Seurauksena on ennen pitkää johtoaseman ja markkinoiden menettäminen. Ottaako valtiovalta liian suuren riskin tulevaisuuden kasvun turvaamisessa perusopetus- ja tutkimusresurssien niukkuuspolitiikalla?

Osa ihmisten muutoshaluttomuudesta ja esimerkiksi työvoiman hitaasta liikkuvuudesta on rakenteellista. Saavutetusta elämänlaadusta on vaikea luopua. Suomalaisessa hyvinvointimallissa perheet joutuvat esimerkiksi valitsemaan asuvatko 400 000 markan arvoisessa omakotitalossa järven rannalla maalla vai samanhintaisessa yksiössä Kalliossa.

Hyvä peruskoulutus ei riitä. 2000-luvun osaajilta ja menestyjiltä vaaditaan kykyä omaksua uusia tietoja ja hankkia muuttuvissa työtehtävissä vaadittavia taitoja erittäin nopeassa tahdissa. Tarvitaan osaamista sekä luovuutta ja näkemyksellisyttä. On pystyttävä oppimaan ja tekemään työtä muiden kanssa, sillä monet työt tehdään ryhmätöinä, jossa jokaisella on oma osuutensa.

Markkinoiden vapauttaminen sääntelystä on yleinen, myös paljon kiistelyä aiheuttanut, kehityslinja. Se asettaa kansalaisille suurempia vaatimuksia ja voi muuttaa yksilön ja valtion suhdetta. Tasaveroisessa pohjoismaisessa yhteiskunnassa työn tekemisen ja uuden oppimisen edellytyksiin kuuluvat myös sellaiset peruspalvelut kuten terveydenhoito ja lasten päivähoido.

Valtion ja politiikan rooli taloudellisen kasvun edistäjänä on muuttunut. Julkista valtaa ja sääntelyä tarvitaan, mutta samalla on ollut tärkeää avata kilpailu.

Teleala on toimiala, joka on vapautettu Suomessa varhain kilpailulle. Alan kehitys sisältää eri vaiheita – joissain vaiheissa valtio on ollut aktiivinen, joissain vetäytynyt taka-alalle. Suomi – siis viimekädessä valtio - aloitti vapauttamisen ensimmäisten joukossa Euroopassa jo 1980-luvun lopulla telemarkkinat ja vahvasti edelleen 1997 telemarkkinailailla toimialan kilpailuedellytyksiä. Suomen ennätysmäisen nopea talouskasvu nimenomaan telealalla selittyy paljolti myös valtion varhaisesta aktiivisesta investoinnista verkkoon ja infrastruktuuriin. Verkkojen rakentaminen, rahoittaminen ja aina uusimman tekniikan omaksuminen on ollut vapaata ja kiihoke selkeä. Vuosisadan lopulla valtion viraston (posti- ja telehallitus) tie nopeasti kasvaneeksi Soneraksi on eräs menestystarinoista. Mikä on valtion tehtävä tulevaisuudessa telealalla, esimerkiksi tietoverkkojen korkean tason turvaamiseksi koko maassa tasahinnoin, ja mikä sen rooli muilla aloilla?

Amerikkalaisen International Data Corporationin laatiman niin sanotun tietoyhteiskunta-indeksin, mikä sisältää informaation kaikkiaan yli 20 kvantitatiivisesti seurattavasta osa-alueesta, mukaan Suomen tietoyhteiskuntaympäristö oli vuosi sitten toiseksi kehittynein USA:n jälkeen. Tutkimuksessa on mukana 55 maata. Vuoden 2000 alussa tehdyn vertailututkimuksen mukaan Ruotsi oli noussut ensimmäiselle sijalle, USA oli toisena ja Suomi jäänyt kolmanneksi. Mitä Ruotsi meille vertailukelpoisena maana on tehnyt

meitä paremmin? Miten eri toimijat ovat panostaneet? Poliitikan teon näkökulmasta on esimerkiksi mielenkiintoista, että Ruotsissa on työntekijän ja työnantajan verohelpotuksien avulla saatu eniten maailmassa tietokoneita kotikäyttöön. Väitetään, että Tukholmassa saa Internet-yhteyden jopa 40 kertaa nopeammin ja lähes neljäsosahintaan Helsinkiin verrattuna. Ruotsin teollisuusministeriö suunnittelee rakentavansa koko maan kattavan laajakaistaverkon.

2. Miten hallita työelämän murros digitaalitaloudessa ja osaamisyhteiskunnassa: voisiko elinkaariajattelu olla elämänhallinnan avain?

Tekniikan nopea kehitys on aiheuttanut työelämän murroksen. Teollisuuden ja palveluiden rutiinityöt ovat kadonneet ja aiheuttaneet työttömyyttä. Suomessa myös pääosa maa- ja metsätalouden työtöistä on hävinnyt ja seurauksena työn puutteesta on ollut väestön muutto pois haja-asutusalueilta. Uusia työpaikkoja on syntynyt erityisesti tietotehtävissä ja uusissa palveluissa, mutta työttömiksi joutuneilla ei useinkaan ole ollut valmiuksia niihin.

Murros on koettu ehkä selvimmin erittäin hyvin menestyneellä Oulun seudulla. Siellä on viimeisen kymmenen vuoden aikana syntynyt 10 000 uutta tietotyöpaikkaa, mutta samaan aikaan on kadonnut 20 000 tavallista työpaikkaa.

Elinikäiset työpaikat ovat vähentyneet. On jopa ennustettu, että tietoyhteiskunnan edetessä ammatit ja urat häviävät. Jatkuuko kehitys niin, että kaikki työt ja suoritukset ostetaan ja myydään avoimilla, usein globaaleilla työmarkkinoilla?

1990-luvun teknologinen muutosvauhti on osoittanut kuinka välttämätöntä on murroksen hallinta niin kansantalouden, yritysten ja yhteisöjen tasolla kuin yksilön elämässä. Ihmisille on luotava mahdollisuus jatkuvaan, elinikäiseen oppimiseen.

Jatkuvan oppimisen tavoite on ollut selkeä ja yhteisesti hyväksytty jo vuosia, mutta edelleen on ratkaisematta se, miten asia järjestetään ja rahoitetaan. Voidaanko vuosikymmeniä suomalaisessa työelämässä hyväksi koettua kolmikantamallia, jossa asiat sovitaan ja kustannukset jaetaan valtion, työnantajan ja työntekijän kesken, soveltaa tässä koko yhteiskunnalle tärkeässä asiassa?

Murroksen hallinnan tärkeä edellytys on tieto ja sen hallinta. Tiedon nopea uusiutumismuutos on tosiasia, johon on reagoitava. On arvioitu, että nyt tieto datana eli muokkaamattomana tietoaaineistona kaksinkertaistuu joka viides vuosi, mutta vuonna 2020 se kaksinkertaistuu joka toinen kuukausi. Tästä raakatiedosta on pystyttävä löytämään oikea ja itselleen hyödynnettävissä oleva tieto. Tieto on muutettava tietämykseksi: yksilön ja yhteisön omaksumiksi näkemyksiksi ja osaamiseksi. Sen on oltava kaikkien osajien käytettävissä. Tiedon hallitseminen on entistä vaativampaa.

Elinkaariajattelu sopii tulevaisuuden jatkuvaa uusiutumista vaativan työnteon malliksi. Se voisi tukea ih-

misen kulloiseenkin elämänvaiheeseen sopivaa osallisuutta. Eikö elinkaariajattelu, jossa työ ja opiskelu tapahtuvat samanaikaisesti ja osittain vuorottelevat, hyvin toimivaksi kehitettynä voisi antaa ihmisille vakautta ja varmuutta? Voisiko elinkaariajattelu auttaa ratkaisemaan nuoren työvoiman vähenemisestä ja väestön ikääntymisestä aiheutuvaa julkisen talouden pitkän aikavälin rahoitusongelmaa?

Vuorotteluvapaa luotiin helpottamaan työn ja opiskelun yhteensovittamista. Vain noin 10 000 suomalaista käytti sitä vuonna 1999 hyväkseen. Kaikkiaan vuodesta 1996 vuorotteluvapaalla on ollut 32 000 suomalaista. Muiden aktiivisten toimenpiteiden (sijoitustyö, työmarkkinakoulutus, työmarkkinatyön työharjoittelu) käyttö on vastaavasti vähentynyt.

Koulutusvakuutus, jonka tarkoitus oli saada kymmeniä tuhansia ihmisiä uusiin tehtäviin, ei johtanut toivottuun tulokseen. Vuonna 1997 arvioitiin 60 000:n ja vuonna 1998 vastaavasti 120 000 sekä vuonna 1999 edelleen 105 000 täyttävän koulutusvakuutuksen kriteerit. Näistä vuonna 1997 arvioitiin 8 000:n, vuonna 1998 6 600:n ja vuonna 1999 noin 11 000:n käyttävän avautuvaa mahdollisuutta. Määrä jäi vuosittain noin tuhanteen. Ovatko syyt nimenomaan työelämän uudistumista varten tehtyjen ratkaisujen vähäiseen kiinnostukseen taloudellisia vai asenteista johtuvia vai jokin monimutkaisempaa?

3. Kuka huolehtii välttämättömistä yhteisen hyvän töistä varsinkin jos työvoimapula etenee?

Valtion on osaltaan pidettävä huolta, että ihmisten arkipäivän tehtävät ja palvelut hoidetaan laadukkaasti. Eikö olisi sovitettava palkka, verotus ja sosiaaliturva yhteen niin, että myös näihin välttämättömiin töihin löytyy tekijänsä? Vai onko varsinkin mahdollisen työvoimapulian edessä lisättävä ulkomaalaisten osuutta työvoimasta? Onko varauduttava siihen, että kaikkiin välttämättömiin töihin ei saada tekijöitä?

Voimakas eläköityminen alkaa eurooppalaisella tasolla vuodesta 2007 lähtien (IPTS Employment Map) ja Suomessa jo vuodesta 2005 alkaen. Tämä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että työttömyys häviäisi mihinkään. Suomessa yli puolet yli 50-vuotiaista työntekijöistä on saanut koulutuksen, joka ei ole suunniteltu tietoyhteiskuntaa ja tietotyötä varten. Näillä ihmisillä on kuitenkin työikää ja työkykyä jäljellä vielä 10 - 15 vuotta.

Alkaneella 2000-luvulla monessa Euroopan maassa pohditaan parhaillaan työllisyyden hoitoa työaikaa lyhentämällä. Ranskassa on valittu viikkotyöajan lyhentämisen tie. Siellä on siirrytty 35-tunnin työviikkoon. Saksassa on esitetty, että eläkeikä laskettaisiin 60 vuoteen. Siellä työaikaa siis lyhennettäisiin elinikäisen työajan lyhentämisen kautta. Sen sijaan joissain maissa ollaan keskusteltu siitä, että ihminen voisi tehdä ikäänsä, kuntoonsa ja elinolosuhteisiinsa nähden sopivaa työtä niin kauan kuin itse haluaa. Pitäisikö lähteä yleisemminkin siitä, että uraa ja ammattia tärkeämpi olisi tehtävä. Ihmisellä on tiettyjä tehtäviä. Kun hän jää jälkeen uusimman teknologian kehityksestä tai vanhenee, hän voi tehdä joko samaa tehtävää tai uutta tehtävää, mutta hitaammin. Voitaisiinko työtehtäviä järjestää osa-aikatyöllä ja muilla

keinoin niin, että erilainen osaamisen taso ja suoritus aika otettaisiin huomioon ilman, että aiheutetaan kohtuuttomia lisäkustannuksia?

Työntekoon kannustamisen ja arvokkaan kokemuksen siirtämisen takia olisi keskusteltava keinoista, millä eläkkeellä olevat voisivat jatkaa aktiivista elämää, myös halutessaan työtä tehden. Miten luoda työntekoon, jolla ei tässä yhteydessä tarkoiteta ahtaasti pysyvää palkkatyösuhdetta, myönteinen suhtautuminen? Pitäisikö verotusjärjestelmää uusia niin, että erotettaisiin erilleen eläkeajan tulojen ja aktiivityöaikana hankitun eläkkeen verotus?

Hyvin toimiva yhteiskunta, jossa toisiaan täydentävillä julkisilla ja yksityisillä palveluilla on tärkeä sijansa, tekee Suomesta houkuttelevan sijoituspaikan myös yritysten kansainvälisessä kilpailussa. Ilman hyvää hallintoa ja julkisia peruspalveluja ei ole hyvää taloutta.

Talouden kasvun jatkuessa näin voimakkaana valtion on varauduttava turvaamaan osaavien työntekijöiden saanti julkisiin tehtäviin. Kilpailu pätevistä työvoimasta on kova.

4. Onko talous- ja yhteiskuntapolitiikassa edessä vaikeita ja monimutkaisia valintoja työelämän muuttumisen vuoksi?

Murroksen hallinnassa on kysymys talous- ja yhteiskuntapolitiikan valinnoista. Globalistumisen edetessä kahden mallin - angloamerikkalaisen ja keski- ja pohjoiseurooppalaisen - välinen kilpailu on koventunut. Euroopassa on monia talous- ja yhteiskuntapolitiikan malleja, mutta tiettyjä yleisiä läntisen Euroopan ja Pohjoismaiden kehityseroja suhteessa USA:han on nähtävissä.

Karkeasti arvioiden työvoimakustannusten on katsottu läntisessä Euroopassa nousseen 30 vuodessa 70 %, mutta työpaikkojen määrän lisääntyneen vain kymmenyksen. Niistä suuri osa on syntynyt julkiselle sektorille. Samaan aikaan arvioidaan USA:ssa palkkojen nousseen neljänneksen ja työpaikkojen lisääntyneen 70 %. USA:n työttömyysaste oli 1970-luvun alkupuoliskolla yli kaksi kertaa suurempi kuin Euroopan työttömyysaste. Vuonna 1998 tilanne oli päinvastainen. EU-maiden keskimääräinen työttömyysaste oli 11 %, mutta USA:n alle 5 %. Kun USA on pystynyt toisen öljykriisin jälkeen 1980-luvun jälkipuoliskolla puolittamaan työttömyysasteensa, EU-maissa työttömyys on vakiintunut korkealle tasolle.

EU:n ja USA:n ero ilmenee erityisesti työllisyydessä. USA:ssa työttömyyden alenemisen rinnalla työllisyysaste kohosi 1970-luvun puolivälistä 1990-luvun puoliväliin 10 prosenttiyksikköä. Samanaikaisesti EU-alueen työllisyysaste aleni runsaat 5 prosenttiyksikköä. Vuonna 1996 oli EU-maissa työllisyysaste (työlliset 15 - 64 -vuotiaasta väestöstä) alle 60 %, kun se USA:ssa oli lähes 75 %. Ero näiden kahden alueen kesken on siten kasvanut 20 vuodessa 15 prosenttiyksikköä. Vuonna 1999 työllisyysaste oli USA:ssa 77 % ja EU:ssa hieman yli 60 %:n. Suomessa työssäkäyntiaste on 66 % ja tavoitteena on nostaa se 70 %:iin.

Angloamerikkalaisen mallin etu on työn teeman kannalta se, että lähtökohtaisesti kaikki tekevät työtä ja ovat hyödyksi. Koskaan ennen ei USA:ssa ole ollut niin paljon työpaikkoja tarjolla kuin nyt. Samaan aikaan väitetään, että yli puolella työvoimasta palkat ovat pudonneet ja useat ihmiset joutuvat tekemään monta työtä ansiotasonsa kohottamiseksi. On syntynyt uusia köyhyiden muotoja ja elintasoerot ovat kasvaneet. Pohjoismaisen mallin vahvuus on siinä, että kaikille ihmisille tarjotaan tietyt hyvän elämän edellytykset ja huono-osaisista pidetään huolta. Haittana on korkea verotus, joka voi vähentää työmotivaatiota.

Suomi on tehnyt valintansa itsenäisesti oman hyvinvointimallinsa periaatteiden pohjalta. Eikö tulevaisuuden hyvän työelämän kannalta Suomelle ja kansalaisille olisi parasta, jos osaisimme yhdistää malleista jatkossakin niiden parhaat osat?

Taloutta ja yhteiskuntaa koskevilla ratkaisuilla ja valinnoilla on vaikutusta entistä laajemmin hyvinvointiimme. Uutena piirteenä on otettava huomioon yritysten kansainvälisten omistajien ja toimijoiden käsitykset siitä, millainen on hyvä yritys ympäristö ja millä kriteereillä mihinkin kannattaa investoida.

Uusi talous on nostanut esille uudella tavalla rikkaiden ja köyhien ja tuloerojen ongelmat. Globaalisti toimivien yritysten johtajien optiot ja muut tavalliselle ihmiselle käsittämättömän korkeat palkkiot määräytyvät kansainvälisen tason, globaalien kilpailun ja liiketavan mukaan. Sama koskee monia muita työntekijäryhmiä, varsinkin jos he omaavat kysytyjä erityistaitoja. Option ideana on, että myös henkisen pääoman edustajat saavat osuutensa menestyksestä. Tähän asti vain omistajat ovat hyötäneet yrityksen arvonnoususta. Onko globaalissa digitaalitaloudessa mahdollista käsitellä samoilla kriteereillä suomalaisten suurten kansainvälisesti toimivien vientiyritysten, joiden omistajat ovat pääosin ulkomaisia, ja tavanomaisten pienien suomalaisyrityksen työntekijöiden palkkoja tai muita etuuksia?

Älyyn perustuva osaaminen, joka vie Internet-taloutta eteenpäin, on varsin henkilökohtainen etu ja ominaisuus. Se ei ole materiaallinen. Osaamiseen perustuvan vaurastumisen jakaminen tasa-arvon nimissä saattaa kohdata ongelmia. Onko vaara, että osaajat poistuvat maasta, jos tasoitusta kansallisen tasa-arvon ja solidaarisen palkkapolitiikan periaatteiden nimissä liiaksi yritetään?

5. Mistä ja miten syntyvät innovaatiot ja tietotalouden uudet hyvät tuotteet ja palvelut?

Suomi oli sata vuotta sitten Euroopan köyhimpiä maita. Nyt Suomi on eräs Euroopan johtavia uuden teknologian kehittäjä ja soveltaja. Suomen talous on kasvanut vuosina 1995 - 2000 OECD-maista nopeimmin. Suomen kilpailukyky perustuu tietoon ja osaamiseen sekä toimivaan hallintoon, sosiaaliseen eheyteen ja puhtaaseen luontoon.

Myös tulevaisuuden menestyksen avaimet löytyvät tietoon perustuvista uusista tuotteista ja palveluista. Perinteistä aineellista tuotantoa on tietopohjaisesti uudistettava nykyistä nopeammin. Mitä uudet tuotteet ovat, ja miten metsä-, tele-, metalli- ja hyvinvointiklustereita uusitaan, ja mitä esimerkiksi biotekniikan alalla voidaan saavuttaa? Mikä voisi parhaimmillaan olla Suomen osuus esimerkiksi matkailusta, joka tällä hetkellä on nopeimmin kasvava teollisuudenala maailmassa?

Sähkö- ja elektroniikkateollisuus on hyvä esimerkki tietoyhteiskunnan ja globaalistumisen antamista mahdollisuuksista uusien innovaatioiden kehittämisessä. Alan tuotanto on kasvanut kymmenillä prosenteilla vuosittain ja samalla saavuttanut metsäteollisuuden tuotannon ohittaen 100 miljardin markan rajan. Kasvumahdollisuudet ovat edelleen suuret. Sähkö- ja elektroniikkateollisuuden lisäksi uusia mahdollisuuksia odotetaan olevan muun muassa ohjelmistoteollisuudessa. Tekes on arvioinut ohjelmistoalan liikevaihdon voivan kasvaa nykyisestä hieman yli 10 miljardista 70 miljardiin markkaan vuoteen 2010 mennessä. Uusia työpaikkoja on arvioitu syntyvän 60 000.

Biotekniikan teollisuus on erittäin todennäköinen tulevaisuuden kasvuala. Biotekniikan voimakas tulo vaatii myös politiikalta paljon. On varauduttava ratkomaan uudentyppisiä ongelmia.

Esimerkkinä tietoyhteiskunnan ja biotekniikan eettisten ongelmien tärkeydestä ja niiden ratkaisujen kiireellisyydestä on amerikkalaisen tutkijaryhmän (professori Craig Venterin johdolla) ilmoitus juuri ennen joulua 1999 valmiudesta luoda laboratoriossa uusi eliö peruskemikaaleista. Ihmisellä on jokaisessa solussaan noin 80 000 geeniä, mutta tutkijaryhmän ja Science-tiedelehden mukaan elävä olio vaatii vain 300 geeniä. Tutkijat lupasivat, ettei heidän laitoksensa ryhdy uuden eliön luomiseen ennen kuin sen merkitystä on pohdittu. Tammikuussa 2000 kloonattiin USA:ssa ihmisen lähin sukulainen eli apina. Eikö kansanedustuslaitosten ole tehtävä oma osuutensa oikeaan aikaan eli etukäteen ihmisyden arvo- ja etiikkakeskustelussa?

Sisältöteollisuus voisi tulevaisuudessa olla merkittävä uusi ala. Tarvitaanko kulttuuripiireissä asennemuutosta, jotta kulttuurituotteita pystyttäisiin kaupallistamaan? Eikö olisi aika puhua kulttuuriteollisuudesta?

Pienet teknologiayritykset ovat erityisen innovatiivisia. Voimakkaita pienyrityksiä nousee useissa maissa. Ilmaisuu Hidden Champions (piilossa olevat voittajat) kuvaa aggressiivisia pienyrityksiä, jotka pyrkivät määrätietoisesti ja nopeasti ottamaan haltuunsa omien tarkasti rajattujen tuotteidensa maailmanmarkkinat täydellisesti.

Menestyksellinen tulevaisuus edellyttää runsaasti uusia innovaatioita. Innovaatiot syntyvät tieteellisen ja soveltavan tutkimuksen tuloksista, joita käytetään hyväksi tuotekehityksessä. Suomessa valtio ja yritykset ovat 1980-luvun puolivälistä alkaen sijoittaneet jatkuvasti lisää varoja tutkimukseen ja tuotekehitykseen. Sen ansiosta huipputekniikan osuus viennistä on kasvanut 1990-luvulla 6 %:sta 20 %:iin samanaikaisesti kun koko vienti on kaksinkertaistunut.

Vaativat innovaatiot edellyttävät huipputason perus- ja soveltavaa tutkimusta sekä pitkälle koulutettuja tutkijoita. Perustutkimus ja tutkijakoulutus ovat korkeakoulujen ja yliopistojen tehtäviä. Vaatimukset kasvavat ja tutkimus vaatii yhä kalliimpia välineitä. Ruotsi on jo pitkään tunnettu huipputuotteistaan. Pari vuotta sitten Ruotsissa nostettiin valtion ja yritysten toimesta tutkimus- ja tuotekehitysvarojen osuus jo 3,8 %:iin kansantulosta. Suomessa varat nostettiin vastaavasti 3,1 %:iin, mutta nyt valtio on pitänyt sopivana pysäyttää oman osuutensa kasvun. Onko Suomella varaa levätä, kun esimerkiksi elektroniikkateollisuus on viime vuosina aikaansaanut puolet koko kansantulon kasvusta, ja Ruotsi kilpailee samalla alalla?

Luovuus edistää kansantalouden kasvua ja on edellytys yritysten menestymiselle kansainvälistyneessä kilpailussa. Ihmiset yksilöinä ovat tämänkin kilpailutekijän takana. Talouden rakenteita tutkiva professori Lester C. Thurow (The Atlantic Monthly, June 1999) katsoo tiedon täysimääräisen hyväksikäytön vaativan sopivaa määrää kaaosta ja järjestystä.

Uudenlaisessa tietotaloudessa suhtautuminen tietoon on erilaista kuin ennen. Tieto on pääomaa, jota ei tarvitse eikä saa säästää, sillä se karttuu käyttämällä ja tuhlaantuu tallettamalla. Tieto on kuin ilo, se lisääntyy jakamalla ja uudistuu vain, jos sitä tuhlataan. Ennen tieto oli valtaa, jota saatettiin pantata tai käyttää vain omien tarkoitusten saavuttamiseen ja toisten hallitsemiseen. Tieto kuului harvoille ja mitä harvemmillle, sitä enemmän heillä oli valtaa. Tietämyksen hallinnan tai tietojohdamisen (Knowledge management) ideologian puolestapuhujat sanovat: tietoa koskeva ajattelu on muutettava niin, että ihmiset ymmärtävät, että tiedon jakaminen on valtaa, meidän yhteistä valtaa. Yritysjohdajat ja -konsultit korostavat, että kansainvälinen menestys edellyttää aktiivista verkottumista.

Tietotyössä eräänä tärkeänä tarkoituksena on luoda uutta tietoa, ei vain jakaa vanhaa tai säilöä tietoa. Tietotyössä ihmisten subjektiiviset tulkinnat ovat yhä merkittävämpiä. On otettava vakavasti tutkimuksen kohteeksi tapa, jolla ihmisen mieli toimii. Jos kaikkialla nähdään vain uhkia ja ilmapiiri on pessimistinen, myös tahto saavuttaa sovitut tavoitteet kärsii uskonpuutteesta. Miten nostamme positiivisen ajattelun ja uuden luomisen arvostusta?

6. Miten saada yrittäminen houkuttelevaksi ja riskinottokykyä ja -halua nostettua?

Globaalissa taloudessa kilpaillaan yritysten sijainnista ja työpaikoista. Uusien työpaikkojen syntyminen on avainasia. Eurooppa ei ole toistaiseksi täysin pystynyt hyödyntämään uutta teknologiaa, kannustamaan uusille aloille investoijia ja luomaan uusia työpaikkoja. Eikö Suomen tietoteknisenä maana tulisi olla aktiivinen Eurooppaa vaivaavien talouden rakenteellisten ongelmien arvioinnissa, koska Suomen hyvinvointi on sidottu erityisen vahvasti globaaliin talouteen ja moderniin teknologiaan?

Tulevaisuudessa yhä suurempi osa uusista työpaikoista syntyy pienyrityksissä ja itsensä työllistäjien toimesta. Nykyisten pienyritysten ja maatilojen riittävä sukupolvenvaihdosten määrä edellyttää lähivuosina 50 000 - 60 000 suomalaisnuoren ryhtymistä yrittäjiksi. Olemassa oleva juridinen infrastruktuuri ei innosta riittävästi nykyisten yritysten jatkajiksi eikä uusien yritysten perustajiksi. Kansalaisia on kannustettava ja rohkaistava ryhtymään yrittäjiksi.

Eräänä ongelmana on heikko riskinottokyky ja -halu. Miten esimerkiksi saadaan nuoret lahjakkaat opiskelijat arvostamaan yrittäjyyttä ja perustamaan valmistuttuaan itsensä ja muut työllistäviä uusia yrityksiä? Miten saada pienet ja keskisuuret yrittäjät pitämään tavoittelemisen arvoisena yritystensä laajentumista?

Riskinottajia pitää palkita. Eikö verotusjärjestelmää pitäisi muuttaa yrittämistä ja riskinottoa tukevaksi? Yrittäjän statusta tulisi Suomessa vahvistaa ja näin madaltaa kynnystä yrittäjäksi ryhtymiseen. Miten yrittäjän ja yrittäjäperheen sosiaaliturvaa tulisi muuttaa, jotta yrittäjäksi ryhtyminen ja yhden hengen yrityksen kasvattaminen olisi nykyistä haasteellisempaa palkkatyöhön verrattuna?

Laman jälkeen niin sanotun uuden talouden kautena Suomeen syntyy uusia pienyrityksiä satoja vuosittain, teknologiakeskuksissa niitä on tuhatkunta. Tekesin tämän hetken 3 500 aktiivisesta yritysasiakkaasta 2 000 on pienyritystä. Esimerkiksi ohjelmistoyrityksiä on syntynyt nelisensataa. Kasvavia teknologiayrityksiä tarvitaan sekä tuotannon laajentamiseksi että työllisyyden parantamiseksi. Kysymys on kasvualustoista. Kun kuitenkin yrityksiä kaikkiaan on 230 000, pienet teknologiafirmat voivat jäädä huomiotta. Ne eroavat monessa suhteessa niin kotimarkkinoilla toimivista suomalaisyrityksistä kuin suurista kansainvälisistä vientiyrityksistä.

Lainsäädännöllä voidaan myös edistää yrittäjyyttä. Esimerkkinä tästä on vuoden 2000 alusta voimaan tullut uusi laki Teollisuussijoitus Oy:stä. Valtakunnallista teknologiayritysten kummiohjelmaa vetävä teollisuusneuvos Yrjö Toivola katsoo, että nyt on lupa ottaa riskejäkin, ja sijoitusten tuottovaatimuksia on kohtuullistettu. Hän tuo esille, että Yhdysvalloista niin sanotusta siemenrahoituksesta ja kolmesta muusta rahoituskierroksesta voi irrota 200 miljoonaa markka yritystä kohden. Suomessakin aloitusvaiheeseen tulisi sijoittaa nykyistä enemmän, 10 -100 miljoonaa markkaa. Uudet innovaatiot saadaan tällöin nopeasti kansainvälisille markkinoille. Mikä osa valtion yritysten osakkeiden myynnistä saatavista tuloista kohdennetaan uuden yritystoiminnan edellytyksiin ja pienyritysten synnyttämiseen?

"Ellei alkupääomaksi saada oman pääoman ehtoista riskirahoitusta, kasvun mahdollisuudet menetetään", Toivola sanoo ja jatkaa "Ja jos tätä aukkoa eivät markkinavoimat hoida, yhteiskunnan on se hoidettava", (Suomen Kuvalehti 7/2000).

7. Miten huolehditaan kasvukeskuksista ja uusien töiden syntymisestä maakuntiin?

Suomalaiset ovat halunneet koko Suomen olevan asuttu. Ilman työtä alueet eivät menesty. Työttömyys ja työvoimapula näyttävät jatkossakin ilman erityistoimia toteutuvan yhtä aikaa.

Globaalistuminen tuo vahvoja uusia piirteitä aluepolitiikkaan. Alueiden omavastuu kasvaa. Kehittämisen lähtökohdan tiedostetaan olevan tulevaisuudessa entistä selkeämmin alueiden voimavarat ja erityispiirteet eli tarjonnan avulla lisätty kysyntä.

Alueellisessa kehittämisessä on pitkään pidetty kiinni alueellisesta tasa-arvosta. Puhtaassa muodossa sen toteuttaminen on osoittautunut vaikeaksi.

Asiantuntijatehtävät ja uudet työpaikat ovat keskittyneet kasvukeskuksiin. Keskittyminen johtuu synergiasyistä. Yritykset tarvitsevat toisiaan muodostaen verkoston alihankinta- ja päätoimijoineen. Samalla syntyy kysyntää ja mahdollisuuksia yrityksiiä palveleville yrityksille. Olennaista on myös kasvukeskusten yliopistojen ja korkeakoulujen osuus alueiden kehittämisessä. Kasvukeskusten väestö kasvaa kun ihmiset muuttavat työn perään. Keskittymistä vahvistavat kasvavan väestön tarvitsemien palveluiden uudet työpaikat. Kasvukeskusten ulkopuolella kehitys on pääpiirteissään ollut päinvastainen. Usein ajatellaan, että kehitys on nollasummapeliä, eli kasvukeskusten uudet työpaikat ovat poissa muualta. Onko niin, että todellisuudessa suuri osa uusista työpaikoista syntyy vain kasvukeskuksiin vai jäävätkö ne kokonaan syntymättä?

Kasvukeskuksista riippuu osaltaan Suomen menestyminen tietoyhteiskunnassa. Asuntopula ja palveluiden puute voi aiheuttaa monenlaisia vaikeuksia. Infrastruktuurin jälkeenjääneisyys on vaaraksi yritysten kilpailukyvyille ja yhteiskunnan toiminnalle. Miten huolehditaan kasvukeskusten toimintakykyisyydestä? Kuinka monta kasvukeskusta Suomessa voi olla? Voiko valtiolta toimillaan edistää uusien kasvukeskusten syntymistä? Kuinka paljon alueiden ja kuntien omat päätökset ja toimet ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat tuloksiin?

Suomen maine uuden teknologian luoja ja soveltajana on hyvä. Eräät tunnetut ulkomaiset teknologiayritykset ovat jo perustaneet pääkaupunkiseudulle tutkimus- ja kehitysyksikköjä. Nyt on entistä ajankohtaisempi tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä (TuVM 1/1998 vp) esitetty ehdotus kansainvälisen yrityspuiston aikaansaamisesta pääkaupunkiseudulle. Miten siitä luodaan korkeatasoinen kansainvälisiä sijoituksia Suomeen houkutteleva malli?

Huomattavasti yli puolet suomalaisista elää kasvukeskusten ulkopuolella taajamissa ja maaseudulla. On tärkeätä, että niihin syntyy uusia työpaikkoja poistuvien tilalle. Tämä on kaikkien etu, koska muutoin joudumme maksamaan moneen kertaan samoista elämisen perusinvestoinneista. Jos maaseutu tyhjenee, siellä ei ole enää niin ihmisille kuin heidän yrityksilleenkään tarpeellisia palveluja.

Miten työpaikkoja saadaan aikaan? Eräs toimiva keino on ollut ja on kasvukeskusten teknologiayritysten perustamat etätoimipisteet. Tällä tavalla on syntynyt lukuisia työpaikkoja ja uusia aliyrityksiä maakuntien kaupunkeihin ja taajamiin. Etätyön mahdollisuuksia kehittämällä ja tunnetuksi tekemällä voidaan työpaikkojen syntymistä edistää. Onko mietitty, miten saadaan aikaan riittävän nopeat tietoyhteydet etätyötä varten? Onko mietitty, mitkä työtehtävät voidaan edullisemmin hoitaa kasvukeskusten ulkopuolella, ja onko perustettu niitä varten uusia yrityksiä?

Ihmisten aktiivisuus ja innovaatiokyky vaikuttavat tulevaisuudessakin paikkakuntien menestymiseen.

Hyvä esimerkki on muutaman tuhannen asukkaan Sievin kunta Pohjanmaalla. Sievissä muutama aktiivinen yrittäjä on saanut aikaan satoja uusia työpaikkoja elektroniikkateollisuudessa. Suomen nykyiset kunnat ovat kuitenkin useimmiten liian pieniä luomaan edellytyksiä uusille työtehtäville ja yrityksille. Miten saadaan kunnat tehokkaaseen yhteistyöhön? Onko esimerkiksi EU:n tukirahoja käytetty johdonmukaisesti uusien kestävien toimintojen aikaansaamiseen vai jaettu sattumanvaraisesti kehityskelvottomiin hankkeisiin?

Yhteiskunnan muuttuessa mahdollisuuksia yrittäjyyteen ja uusiin työpaikkoihin on huipputekniikan lisäksi monilla perinteisillä aloilla. Tarvitaan uusia ajatuksia, uusia innovaatioita.

Sitran taitotekniikkahanke pyrkii uuteen vientiteollisuuteen organisoimalla yhteistyötä eri puolilla Suomea toimivien jonkin taitoalan pienyritysten kesken. Ensimmäisiksi hankkeiksi on valittu kännykkälaukkujen ja soittimien valmistus. Soittimissa voidaan soveltaa suomalaisia innovaatioita, lämpöpuuta ja äänipintaa.

Huipputekniikan liittäminen tavanomaisiin tuotteisiin ja toimintoihin on Suomelle lupaava tulevaisuuden ala. Sitran Ylä-Karjala-hankkeessa on syrjäytymisuhan alaisia ihmisiä saatu mukaan tietotekniikan käyttäjiksi. Kunnallispolitiikkaan osallistuminen on noussut uudelle tasolle asukkaiden käyttäessä hyväksi suljetun verkon sähköpostia. Tietoalan kansainväliset yritykset haluavat nyt käyttää hyväksi Pohjois-Karjalaa kokeillakseen, miten tavalliset kansalaiset suhtautuvat niiden kehittämiin uusiin palveluihin. Lappi puolestaan tarjoaa autoteollisuudelle mahdollisuudet kokeilla uusia automallejaan talviolosuhteissa.

Tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä (TuVM 1/1998 vp) todettiin Wisconsinin esimerkkiin nojaten, että Suomella on suuri potentiaali matkailun kehittämisessä. Onko mahdollista luoda matkailusta elektroniikkateollisuuden, metsäteollisuuden ja metalliteollisuuden rinnalle Suomelle neljäs tukijalka? Voiko matkailu olla tulevaisuudessa maaseudun eniten työtä tarjoava työnantaja?

Väitetään, että tämän päivän työn ja tasa-arvon aluepoliittisesti tärkeät valinnat tehtiin 30 - 40 vuotta sitten. Korkeakoulujen perustaminen oli eräs tärkeimpiä päätöksiä. Onko raja vaurastuvaan työvoimapulaa potevaan ja köyhtyvään työttömyyden Suomeen muotoutumassa sen mukaan, millä alueilla on korkeakoulu? Oliko korkeakoulun perustamiseen vielä riittävä valinta? 1990-luvun perspektiivistä näyttää menestyksen ja vaurauden ehtona olevan oikean koulutusalan valinta. Tämän hetken tilanteessa korostuvat tekniikka ja kauppa. Jos väite pitää paikkansa ja tietoperusteinen teknis-taloudellinen kehitys voimistuu, eikö köyhtyvä Suomi kaarru syvälle sisämaahan, kun pohjoisesta ja idästä Oulun yliopisto täyttää oikeiden oppiaineiden valinnan ehdon? Tuleeko Kuopion läpimurron aika vasta sitten, kun biotekniikan merkitys nousee? Miten tehdään nyt oikeat valinnat seuraaville vuosikymmenille?

Alueellisessa kehittämisessä on ottava huomioon, että monet tutkimukset osoittavat varsinkin nuorten arvostavan muutakin kuin materiaalista hyvinvointia. He muuttavat maalta kaupunkiin pääosin työn perässä, mutta myös heikkojen palvelujen ja vähenevän kulttuuritarjonnan vuoksi. Elämisen laatu ja henkinen ilmapiiri ovat riippuvaisia taloudesta, työpaikoista ja ihmisten määrästä. Mitä tälle kierteelle on tehtävissä?

Kaikista 1990-luvun ponnisteluista huolimatta on kysyttävissä: Mistä johtuu, että tietoteknologian kehitys ei ole riittävästi pystynyt lisäämään yritystoimintaa maakunnissa, vaikka etäisyyksien merkitys liiketoiminnassa on pienentynyt? Miksei tieto- ja palvelutöiden uudelleenjärjestelyssä (ml. 24-tunnin palvelut) voitaisi nykyistä huomattavasti enemmän käyttää etätöitä, mikä mahdollistaa alueellisesti hyvän kehityksen? Miksei 3-kohdassa käsiteltyjä välttämättömiä yhteisen hyvän töitä voida siirtää heikon talouden ja työllisyyden alueille?

Eräänä ongelmana on, että eri toimijat (Tekes, FinPro, Keksintösäätiö, Finnvera Oyj, Sitra, kauppa- ja teollisuusministeriö, työministeriö, sisäministeriö, TE-keskukset jne.) eivät pysty riittävän tehokkaaseen yhteistoimintaan. Erityisen selvästi tämä ilmenee EU-rahoitusta vaativissa kehityshankkeissa.

8. Kuinka estetään ihmisyyden väistyminen kovenevassa taloudessa?

Kilpailun kovetessa globaalitalous lähestyy tilannetta, jossa ihmisuus uhkaa unohtua. Arvioidaanko ihmiset yksinomaan kauppatarvarana vailla muita ominaisuuksia kuin osto- ja myyntiarvo? Hyödyttääkö tuotavuuden kasvu ensisijaisesti suuria yrityksiä ja sijoittajia omalla työllään elävien joutuessa yhä ahtaammalle?

Hyvä yrityskulttuuri pohjautuu yhteisiin arvoihin. Kun arvot ovat yhteiset, on kommunikointi nopeata ja myös lisäarvopohjainen päätöksenteko mahdollistuu. Tämä tarkoittaa sitä, että päätökset tehdään siellä, missä osaaminen on kulloinkin päätöksentekotilanteeseen parasta. Hyvän yrityskulttuurin tavoitteena on, että jokainen yksilö voi hyvin ja tuntee olevansa tekemässä jotain merkittävää.

Ainoastaan hyvä yrityskulttuuri mahdollistaa liiketoiminnan pitkäjännitteisen positiivisen kehittämisen ja onnistumisen markkinoiden muutoskohtien toistuvassa hyödyntämisessä. Näin ollen hyvä yrityskulttuuri on edellytys jatkuvalla share holder valuen luomiselle, mikä taas luonnollisesti on yritysjohdon tärkein tehtävä. (toimitusjohtaja Matti Alahuhta, Kokeneet viisaat -julkaisu 1.12.1999).

Ihmisellä on kiinnekohtanaan työn ohella perhe, ystävät, eläimet, luonto ja koko ympäröivä yhteiskunta. Näiden kautta hänen on voitava kantaa ihmisyytään ja viedä sitä eteenpäin. Pitäisikö työaikaa ja työoloja muuttaa niin, että kaikille jää aikaa itselleen, läheisilleen ja harrastuksilleen?

Haluttua työvoimaa ovat korkeasti koulutetut ja lapsettomat nuorehkot työikäiset. Tämä haluttu joukko tekee yhä isomman joukon työt. Muuttuuko työ heille koko elämän nielaisevaksi elämäntavaksi, jolta ei liikene aikaa sille, jonka olemme aiemmin mieltäneet yksityiselämäksi ja elämänlaaduksi? Onko työtä jaettava useammalle?

Kun työelämän kehittämisessä painotetaan joustavuutta, on usein lähtökohtana ollut liian voimakkaasti yrityksen kapea-alainen ja lyhyen aikavälin kannattavuus. On nähtävissä, että tulevaisuudessa hyvien yrityksen menestymisen edellytyksenä on työntekijöiden eri elämänalueiden toimivuus. Lapset on kasvatettava ja käytännön asiat hoidettava. On tärkeää, että työntekijät voivat paitsi hyvin työssä myös muussa elämässä. Eikö toisin sanoen työn joustavuusvaatimuksen täytyisi ulottua myös perhe-elämän, opiskelun ja yhteiskunnallisen osallistumisen alueille?

Pelkistetyn tehokkuusajattelun mukaan työteho kasvaa, kun työntekijät pannaan kilpailemaan keskenään ja jokainen työntekijä tekee jatkuvassa työn menettämisen pelossa. Pelkistetty tehokkuusajattelu ei pidä paikkaansa: itse asiassa turvattomuus ja keskinäinen kilpailu nielevät valtavasti energiaa. Jääkö luovalle työotteelle tilaa jokaisen vahtiessa omaa reviiriään? Uskaltaako työntekijä ottaa omia uusia työtapoja käyttöön, jos pienikin virhe tai epäonnistuminen voi merkitä oman aseman ja arvostuksen heikkenemistä?

Kun joustavuus työelämässä toteutetaan työnantajan ja työntekijän lähtökohdista, molemmat osapuolet sitoutuvat tavoitteisiin. Tämä rakentaa luottamusta. Työelämän vauhdista pudonneita uhkaa syrjäytyminen, sillä hyvinvointivaltion turvaverkko ei enää ole aukoton. Onko julkisen sektorin leikkausten seurauksena kansalaisten palvelujen heikkeneminen ja sen työntekijöiden uupuminen ja työvoimapula?

9. Mitä tulevaisuuden työltä ja työyhteisöiltä vaaditaan, jotta ihminen jaksaa?

Tutkimusten mukaan yli puolet suomalaisista kokee jonkinasteisia työuupumuksen oireita. Vuonna 1997 tehdyn työterveyslaitoksen tutkimuksen mukaan noin joka viides oli voimakkaasti väsynyt työssään. Noin 7 %:lla työuupumus oli vakavaa kaikkine oireineen. Suhteutettuna työvoiman määrään 165 000 työikäistä suomalaista koki vuonna 1997 vakavaa työuupumusta. Työuupuneiden määrän arvioidaan olevan nyt 200 000. Meillä työuupumus on suhteellisesti yleisempää kuin muissa EU-maissa. Ongelma ei ole vain ikään-

tyviä työntekijöitä koskeva. Uusimpien tutkimusten mukaan nuorilla alle 30-vuotiailla on enemmän työuupumusta kuin 50-vuotiailla.

Lääkärikunnan piirissä on kritisoitu työuupumustutkimuksia. On tuotu muun muassa esille, että kyseessä on subjektiivisen kokemuksen raportointi, eikä tutkimuksella todistettu oireyhtymän esiintymisfrekvenssi. Muistutetaan, että on eri asia kokea väsymystä, kyllästyneisyyttä ja huolta tulevaisuudesta kuin sairastaa työuupumusta. Kaikki väsymys ei ole työuupumusta, eikä kaikki uupumus johdu työstä.

Ottamatta kantaa tutkimustulosten oikeellisuuteen on selvää, että osaamiseen perustuvilta menestyviltä ja ihmisen kannalta hyviltä työpaikoilta odotetaan uudenlaista työnteon tapaa, johtamista ja ilmapiiriä. Työvoimapulan edetessä ei ole varaa siihen, että työntekijät - myös nuoret - uupuvat käytettävissä olevat työelämän uudistamismahdollisuudet huomioonottaen turhaan. Suunnitteleeko liian moni työntekijä viidenkymmenen vuoden iässä siirtymistä työelämästä? Vaativatko väestöennusteet, että tämä kehitys on pikaisesti katkaistava?

Miksi niin monet suomalaiset eivät viihdy työssä? Miksi haaveita siirretään eläkevuosiin? Eikö unelma voisi olla myös haasteellinen työtehtävä, josta yksilö saisi omaan elämäänsä lisäarvoa ja jossa voisi tuntea itsensä tärkeäksi? Eikö työpaikka voisi olla sellainen, jonka voi tuntea aidosti omakseen?

Työterveyslaitoksen mukaan suuri osa uupumisesta sosiaali- ja terveydenhuoltoaloilla johtuu siitä, että työntekijät kokevat, ettei heillä ole mahdollisuutta vaikuttaa omaan työhönsä. Ovatko osasyynä vastuu- ja johtamisjärjestelmän heikkoudet?

Miten suomalaisilla työpaikoilla voidaan kehittää keskinäistä kannustusta ja arvostusta? Motivointikurssit eivät riitä, kun ihmiset vielä kokevat niihin käytetyn ajan olevan poissa päälle kaatuvien työtehtävien hoidosta. Miten työyhteisöstä saadaan luotua oppimisympäristö, jossa kokemuksen kautta opittu tietotaito siirtyy luontevasti nuoremmille sukupolville?

Työtehtäviin sitoutumisen voimakkuus liittyy usein työsuhteen muotoon. Pätkätyöläisen on vaikea tuntea kuuluvansa työyhteisöön, jossa hänen työpanostaan tarvitaan esimerkiksi kuuden kuukauden pätkissä jopa vuosien ajan. Jonkinlaisena paradoksina voidaan pitää sitä, että kasvava joustavuus työelämässä tarkoittaa huonompaa palkkaa ja vähäisempää koulutusta.

Asiantuntijat korostavat, että oppivissa organisaatioissa ihmiset ovat motivoituneita kehittymään uusien tehtävien mukaan. Rakenteet ovat ihannetyöyhteisössä sellaiset, että ne mahdollistavat paitsi kaikkien oppimisen myös kokeilemisen ja virheistä oppimisen. Erityisesti ikääntyville ihmisille oppimisesta - sen pakosta - tulee kuitenkin helposti uusi taakka. Yhtäjaksoinen uuden omaksuminen on raskasta. On oltava aikoja, jolloin opittua ehtii hyödyntää. Uuvutetaanko tai lannistetaanko liian nopeatahtisella uusiutumislalla?

Suomalaisen työelämän tutkimuksen (Satu Lähteenmäki: Mitä kuuluu - kuka käskää? 1995) mukaan liian usein työntekijän työura kulkee seuraavasti: kysymysmerkki, lupaus, nuori leijona, tähti, lypsylehmä ja koira. Eräänä tavoittelemisen arvoisena sekä työntekijän että organisaation kannalta on pidetty samaisessa tutkimuksessa seuraavaa työntekijän ammatillista kehityskaarta: 1) juniori tai oppipoikavaihe, 2) itsenäistynyt partneri, 3) arvostettu ammattilainen eli seniori, 4) asteittain omaa aktiivista rooliaan vähentävä mentori ja 5) aktiivisesta roolista vetäytyneet suurlähettiläs.

Suomessa näyttäisi olevan suuntauksena, että kaikki huomio keskitetään tietotyöhön. Liian vähän on pohdittu esimerkiksi pienyrittäjien ja maanviljelijöiden työtilannetta ja työpaineita kasvavien voitto- ja tehokkuusvaatimusten alla. Jos pienyrittäjyyttä halutaan lisätä, on tärkeää luoda kannustava perusturva kaikille yrittäjille.

10. Miten vähennetään epävarmuutta ja estetään syrjäytyminen?

Tietoyhteiskunta ei tule olemaan vakaa, koska se perustuu muutokselle. Epävarmuus, odotuksiin perustuvan taloudellisen voiton laskeminen ja muutosten nopea käsittely ovat uuden talouden piirteitä. Murrokset ja epävarmuudet tuovat mukanaan syrjäytymisen. Syrjäytymisen vaara ei koske vain yksilöitä, vaan isojakin ihmisryhmiä.

Eräs vastaus syrjäytymiseen on löydettävissä muuttamalla suhtautumista työn käsitteeseen. Voitaisiko siirtyä hyväksymään nykyistä selvemmin perinteisen säännöllisen palkkatyön ohessa myös muut työn ja hyödyksi olemisen muodot? Suomalaisessa työelämän mallissa on selvittämättä esimerkiksi kotityön, järjestötyön ja omaehtoisen hoivatyön asema.

Elinkaariajattelusta nousee myös työhön liittyvä vaikea ongelma, joka voidaan pelkistää huoleksi heikkenevästä vastuusta kanssaihmisistä. Voidaan kysyä esimerkiksi: Onko Suomessa ajateltu loppuun asti, kun on niin laajasti turvaututtu eri elämänvaiheissa laitoshoitoon? Miten tullaan suhtautumaan suurten ikäluokkien ikääntyessä heidän hoitoonsa?

Olisi väärin luvata kansalaisille varmaa talouskasvua, vakaita oloja ja kasvavaa hyvinvointia kaikille tietoyhteiskunnassa. Vahvinkaan valtio ei voi tehdä tätä, koska talouden, tieteen, tekniikan ja muiden ihmisten vaurautta määrittelevien toimintojen rajat ovat auenneet, eikä kansallisvaltioilla ole enää entisenlaisia sääntelyn välineitä käytettävissään. Olennaista onkin, että epävarmuuden kanssa on voitava tulla toimeen. Miten yksilö voi varautua tekemään omat hyvän tulevaisuuden koulutusvalintansa sekä kantamaan nykyistä selvemmin vastuuta itsestään ja läheisistään? Mitkä ovat valtion, kansallisvaltiona ja globaalina toimijana, uudet keinot nykyistä tasavertaisempien työnteon ja elämisen edellytyksien luonnissa?

Uutta tulevaisuusselontekoa odotetaan

Tulevaisuusvaliokunta on lähettänyt kevätkautensa päätteeksi 1999 pääministerille kirjeen, jossa ehdotetaan, että hallitus antaisi seuraavan tulevaisuusselonteon tietoyhteiskunnasta. Tulevaisuusvaliokunnan vakinaistaminen ilmentää uuden hallitusmuodon vahvistamaa parlamentarismia, jossa eduskunta on perinteisten tehtäviensä lisäksi myös aktiivinen aloitteentekijä. Työn tulevaisuutta koskevan arvioinnin lähtökohdista ja ottaen huomioon hallituksen aiemmat selonteot, valiokunta esittää, että hallitus valmistelee selonteon digitaalitaloudesta ja osaamisyhteiskunnasta vuoden 2000 aikana. Sen pääasioita voisivat olla:

- a. valtion ja politiikan rooli osaamisen yhteiskunnan rakentamisessa,
- b. tietoon ja teknologiaan perustuvan talouden menestystekijöiden ja Suomen kilpailukyvyn arviointi politiikan teon lähtökohdista,
- c. arvio siitä, millaisia periaatteellisia ja eettisiä isoja ongelmia eduskunta joutuu ratkomaan ja
- d. näitä koskevat poliittiset linjaukset.

Helsingissä 8. maaliskuuta 2000

Tämän asiakirjan ratkaisevaan käsittelyyn ovat ottaneet osaa:

pj.	Martti Tiuri /kok	
vpj.	Kalevi Olin /sd	
jäs.	Jouni Backman /sd	(osittain)
	Leena Harkimo /kok	(osittain)
	Leea Hiltunen /skl	(osittain)
	Susanna Huovinen /sd	(osittain)
	Reijo Kallio /sd	(osittain)
	Kyösti Karjula /kesk	
	Jyrki Katainen /kok	
	Markku Markkula /kok	
	Rauha-Maria Mertjärvi /vihr	(osittain)
	Petri Neittaanmäki /kesk	(osittain)
	Juha Rehula /kesk	(osittain)
	Esko-Juhani Tennilä /vas	(osittain)
	Pekka Vilkuna /kesk	
vjäs.	Niilo Keränen /kesk	(osittain)
	Pertti Turtiainen /vas	(osittain)

Valiokunnan sihteerinä on toiminut valiokuntaneuvos Paula Tiihonen.